

Ιωάννης Αλταμούρας, Ιωάννης Κούτσης

Δύο μεγάλοι Σπετσιώτες εκπρόσωποι της ελληνικής θαλασσογραφίας

Του **Μανόλη Βλάχου**

Επ. Καθηγητή Ιστορίας της Τέχνης
στο Πανεπιστήμιο Αθηνών

Η ΑΦΕΤΗΡΙΑ της ελληνικής θαλασσογραφίας σηματοδοτείται από την παρουσία δύο σπουδαίων δασκάλων: του Κωνσταντίνου Βολανάκη (1837–1907) και του Ιωάννη Αλταμούρα. Οι δύο ζωγράφοι, κατά το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα έχουν αφομοιώσει την ευρωπαϊκή θαλασσογραφική παράδοση, εκφράζονται με ευδιάκριτο προσωπικό ιδίωμα και επηρεάζουν επί μακρόν την απεικόνιση της θάλασσας. Ακριβής, λεπτολόγος προσωπογράφος του караβιού, ευαίσθητος στις μεταπτώσεις του φωτός και έμπειρος τεχνίτης της Σχολής του Μονάχου είναι ο πρώτος, ίσης ευαισθησίας, αλλά περισσότερο ελεύθερος στη χρήση των ζωγραφικών μέσων ο δεύτερος, δεν υπολείπεται σε τεχνική επάρκεια. Οι δύο καλλιτέχνες διαφέρουν ακόμη κατά το ότι ο μεν Βολανάκης φαίνεται να ανήκει στη μεγάλη θαλασσογραφική σχολή, η οποία ανάγει την αρχή της σε απώτερο σημείο της αρχαιότητας και αντιλαμβάνεται τώρα, κατά τις τελευταίες δεκαετίες του αιώνα, να εγγίζει το τέλος της. Διακρίνεται η Σχολή αυτή για την προσήλωσή της στην πιστότητα των αναπαραστάσεων του θαλάσσιου θέματος, στην υπηρεσία του οποίου θέτει τους ζωγραφικούς τρόπους. Ο Αλταμούρας, αντιθέτως, εάν μάλιστα τονισθεί η ιμπρεσιονιστική απόκλιση της ζωγραφικής του, εντάσσεται στον νεότερο θαλασσογραφικό κύκλο, ο οποίος αποδίδει έμφαση στο τεχνοτροπικό ιδίωμα του ζωγράφου και θεωρεί δευτερεύουσα τη φύση του θέματος.

Ο Ιωάννης Κούτσης, καλλιτέχνης πολύ ταπεινότερου αναστήματος από τους δύο άλλους, οι οποίοι ήταν και δάσκαλοί του, προτείνει μια αποσπασματική και χαλαρή εκδοχή των επιδράσεων της τέχνης τους, παράλληλη με την απόπειρα να διαμορφώσει το προσωπικό του ύφος.

Ιωάννης Αλταμούρας

Ο Ιωάννης Αλταμούρας, γιος του Ιταλού ζωγράφου Σαβέριο Αλταμούρα (Saverio Francesco Altamura, 1826–1897) και της Σπετσιώτισσας Ελένης Μπούκουρα, μαθήτριάς του, γεννήθηκε στη Φλωρεντία το 1852. Ο πατέρας του, εγκατεστημένος αρχικά στη Νάπολη, όπου είχε αναπτύξει καλλιτεχνική και πολιτική δραστηριότητα, αναγκάζεται να εγκαταλείψει την πόλη το 1850, λόγω της αναμίξεώς του σε επαναστατικές κινήσεις εναντίον των Βουρβώνων, και να καταφύγει στη Φλωρεντία. Είναι το τρίτο παιδί των δύο

Ιωάννης Αλταμούρας: «Μετά τη ναυμαχία». Λάδι σε καμβά. Η ηρωική έξαρση, η αίσθηση του κινδύνου και η δραματική φόρτιση συνθέτουν την ατμόσφαιρα στην οποία προβάλλεται το ιστιοφόρο. Εθνική Πινακοθήκη.

καλλιτεχνών, ο γάμος των οποίων μερικά χρόνια αργότερα θα διαλυθεί. Η Ελένη Αλταμούρα επιστρέφει με τα παιδιά της στην Ελλάδα και διαμένει στην Αθήνα. Είναι αυτή που εισήγαγε τον Ιωάννη στη ζωγραφική. Το 1871 ο νέος εγγράφεται στο Σχολείο των Τεχνών, στην τάξη του Νικηφόρου Λύτρα,

όπου οι επιδόσεις του θα του αποφέρουν την υποτροφία του Γεωργίου Α'. Χάρη σε αυτήν θα σπουδάσει στη Βασιλική Ακαδημία Καλών Τεχνών της Κοπεγχάγης, από την αρχή του 1873 έως το φθινόπωρο του 1876, και στο εργαστήριο του C.F. Soerensen (1818–1879), σημαντικού θαλασ-

σογράφου. Η βασιλική υποτροφία τού επέτρεψε ακόμη να συνδεθεί με αξιωματικούς του πολεμικού ναυτικού της Δανίας και να μετασχει σε ταξίδια του στόλου, προκειμένου να μελετήσει την ανοιχτή θάλασσα και τα παράλια. Κατά την παραμονή του στη Δανία συνδέθηκε επίσης με τους κύκλους

Ιωάννης Αλταμούρας: «Η ναυμαχία των Πατρών». Λάδι σε καμβά. Εικονίζεται μία από τις δραματικότερες φάσεις της ναυμαχίας: ελληνικός πάρων διασπεί δυναμικά τον κλοιό των τουρκικών πλοίων. Γενικό Επιτελείο Ναυτικού.

των νεωτεριστών ζωγράφων, οπαδών της γαλλικής πρωτοπορίας. Κατά τη διάρκεια των σπουδών του προσβάλεται από φυματίωση και επιστρέφει στην Ελλάδα κατά το τέλος του 1876. Εγκαθίσταται τότε στο σπίτι της μητέρας του, στις Σπέτσες, όπου και πέθανε το 1878.

Τι οδήγησε τον Αλταμούρα στη θαλασσογραφία είναι άγνωστο. Η προτίμησή του πάντως οριστικοποιείται στη Δανία, υπό την επίδραση ασφαλώς του δασκάλου του, η δε τέχνη του θα συνεχίσει να ευρύνεται και να στερεώνει τον χαρακτήρα της και κατά την τελευταία διετία που ο ζωγράφος έζησε στην Ελλάδα. Προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι, παρά τη σύντομη ζωή του, κατόρθωσε να δημιουργήσει έργο εξαιρετο αλλά και ικανοποιητικό σε όγκο.

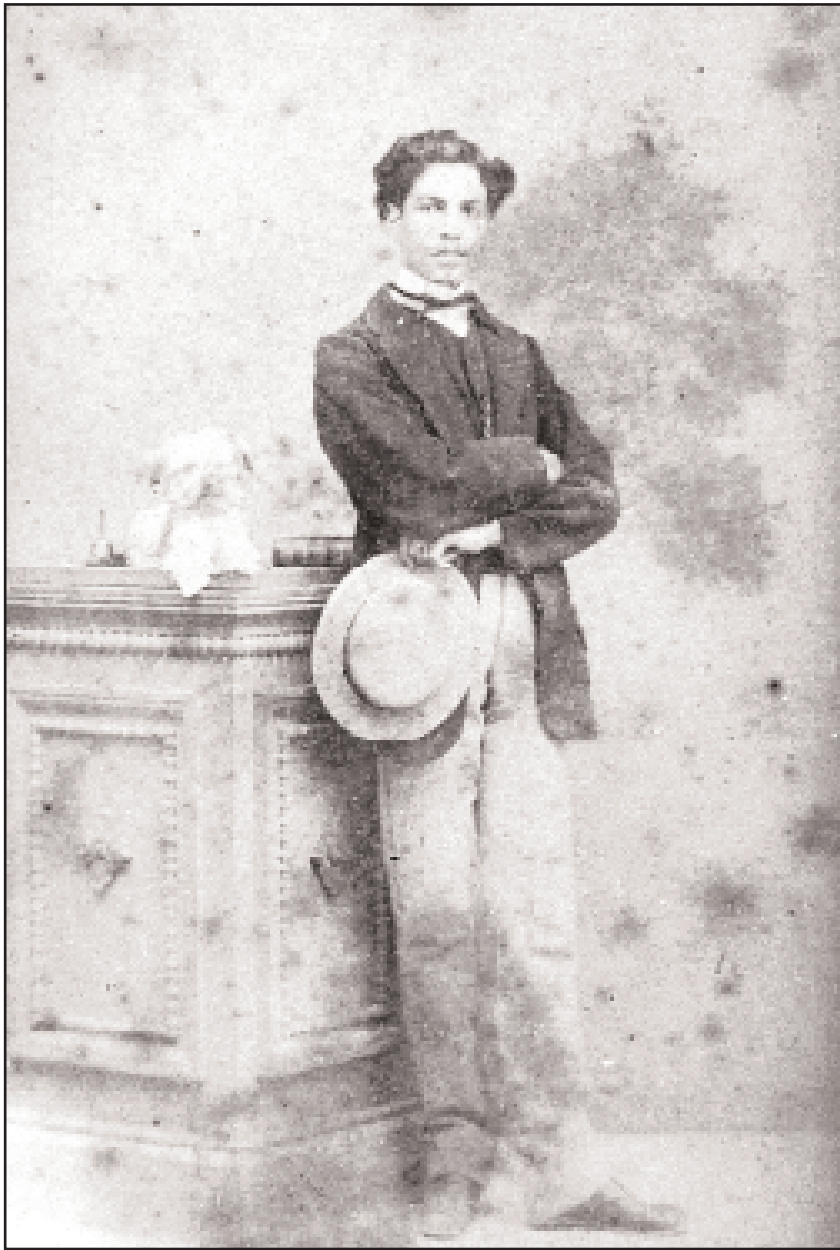
Μίγμα επιδράσεων

Η ζωγραφική του Αλταμούρα παρουσιάζει ένα μίγμα επιδράσεων στο οποίο συναιρούνται οι κανόνες της ολλανδικής θαλασσογραφίας του 17ου αιώνα, το ρομαντικό αίσθημα του 18ου και, προπάντων, οι νεωτερικές αντιλήψεις

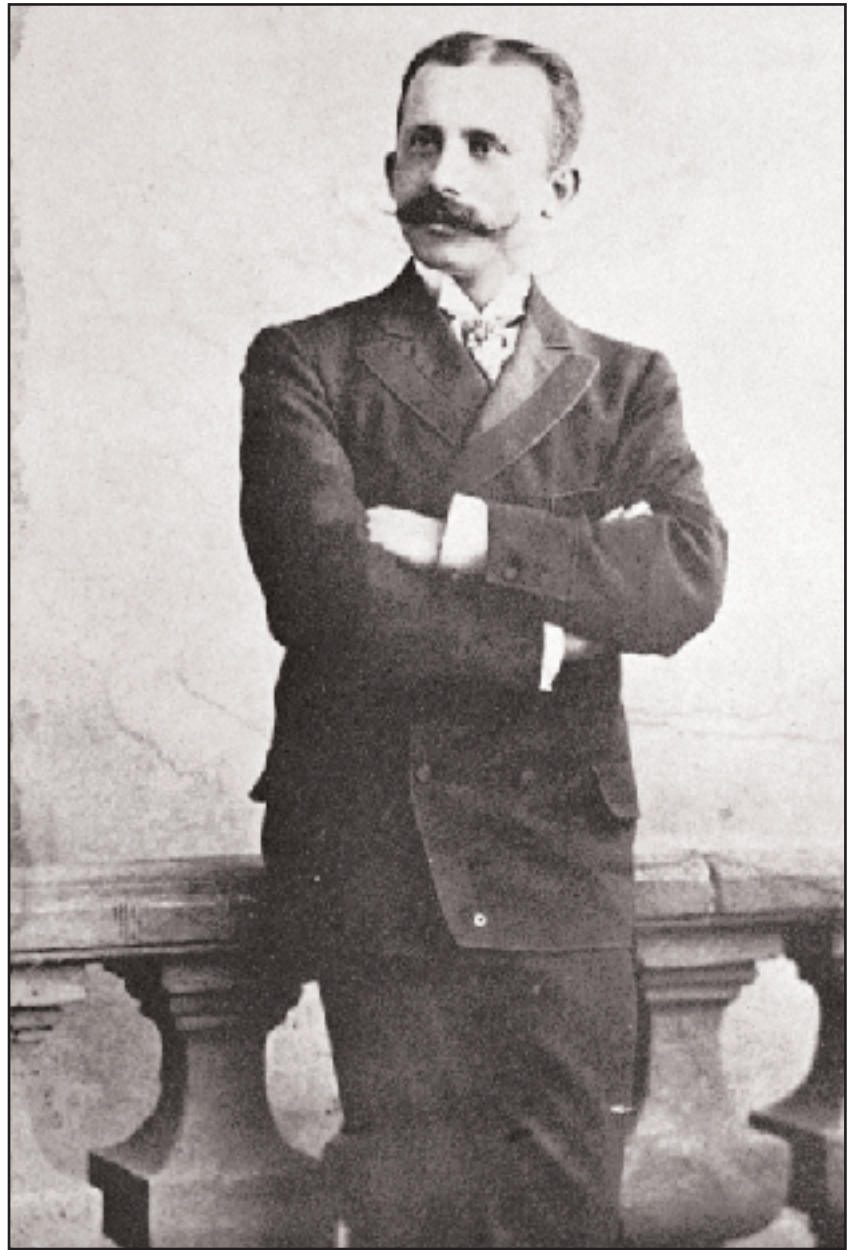
Συνέχεια στην 28η σελίδα

Ιωάννης Αλταμούρας: «Ηλιοβασίλεμα». Λάδι σε χαρτόνι. Ο πίνακας, με ρομαντική διάθεση, καταγράφει τον ήπιο διάλογο της θάλασσας, του ανέμου και του ουρανού. Ιδιωτική συλλογή.

Ο Ιωάννης Αλταμούρας γύρω στα 1876, μετά την επιστροφή του στην Ελλάδα από την Κοπεγχάγη (φωτ. αρχείο Γ. Σταματίου).

Ο ζωγράφος Ιωάννης Γ. Κούτσας (φωτ. από το βιβλίο του Μ. Βλάχου «Ιωάννης Κούτσας ο θαλασσογράφος», Εκδ. «Ολκός», 1978).

Ιωάννης Αλταμούρας: «Θαλασσογραφία». Λάδι σε χαρτί. Εθνική Πινακοθήκη.

Συνέχεια από την 27η σελίδα

των Γάλλων υπαιθριστών και θαλασσογράφων του 19ου. Αναμφισβήτητη είναι η συμβολή του Willem Van de Velde (1633–1707), κορυφαίου Ολλανδού θαλασσογράφου, πιστοποιούμενη στην μεθοδική διάταξη των λιμενογραφιών του, στην οργάνωση του θαλάσσιου χώρου κατά την ηρεμία και τη θύελλα, τη μελέτη του φωτισμού. Σαφής είναι επίσης η παρουσία δύο λυρικών θαλασσογράφων, του Simon de Vlieger (περίπου 1600–1653) και του Jan Van de Cappelle (περίπου 1624–1679). Στην ολλανδική νοοτροπία, γενικώς, θα αποδοθεί ο χαμηλός ορίζοντας, η πανοραμική άποψη, η αφθονία των νεφών –τα οποία συχνά αναλαμβάνουν πρωτεύοντα ρόλο στην παράσταση– και το παιχνίδι του φωτός επάνω στους λευκούς όγκους, ο γκριζός, αργυρόχρωος τόνος που έχουν ενίοτε οι πίνακές του. Η σχέση του, εξάλλου, με τη γαλλική ζωγραφική της υπαίθρου, όπως αυτή διαμορφώνεται από τη Σχολή της Barbizon και τους θαλασσογράφους Eugène Boudin (1824–1898) και Johan Jongkind (1819–1891) ή ακόμη με τον αρχόμενο ιμπρεσιονισμό, διακρίνεται στο αίτημα της καταγραφής των άμεσων εντυπώσεων και του αυθορμητισμού που

Ιωάννης Αλταμούρας: «Το λιμάνι της Κοπεγχάγης». 1874. Λάδι σε καμβά. Εθνική Πινακοθήκη.

Ιωάννης Κούτσης: «Θαλασσογραφία». Περίπου 1920–1925. Λάδι σε καμβά. Δάνεια από τη ζωγραφική του Βολανάκη και του Χατζή (οι δύο βάρκες και οι άνθρωποι στην ακτή) συναρμόζονται ομαλά με την προσωπική ιδέα του Κούτση (το δάσος). Ιδιωτική συλλογή.

ενέχει η πρώτη επαφή με τη φυσική εικόνα, στην απλούστευση της ζωγραφικής επιφάνειας και την προβολή της πινελιάς.

Ασφαλώς, η μεγάλη αρετή του Αλταμούρα είναι η ικανότητά του να ερμηνεύει τον ευμετάβλητο θαλάσσιο χώρο: τη σύνθεση του

ουρανού, του ανέμου και της θάλασσας. Όταν παρεμβάλλεται το καράβι, ως αντικείμενο του διαλόγου των τριών, η εικόνα εντάσσεται ακριβέστερα στα ανθρώπινα μέτρα και απομακρύνεται από τον καθαρά στοιχειακό χαρακτήρα που θα είχε η απεικόνιση φυσικών

δυνάμεων και μόνο. Το τελευταίο ήταν ένα από τα μεγάλα αιτήματα της θαλασσογραφίας. Είναι άγνωστο έως ποιο βαθμό ο Αλταμούρας θα μπορούσε να το εκπληρώσει αν επέμενε προς αυτή την κατεύθυνση. Το επόμενο ζήτημα αφορά τον τοπικό χαρακτήρα της

ζωγραφικής του. Το ζήτημα τίθεται συνήθως για ζωγράφους που σπούδασαν στο εξωτερικό και παρέμειναν εκεί για μακρό διάστημα, όπως οι καλλιτέχνες της Σχολής του Μονάχου. Για τον Αλταμούρα το ζήτημα της ελληνικότη-

Συνέχεια στην 30η σελίδα

Ιωάννης Κούτσης: «Η ναυμαχία των Σπετσών» (8/15 Σεπτεμβρίου 1822). 1887. Λάδι σε καμβά. Με πρότυπο μια λαϊκή εικόνα της ναυμαχίας έργο πιθανώς αυτόπτη μάρτυρα, ο ζωγράφος αναδημιουργεί πλήρη και ακριβή την πολεμική σκηνή. Εκκλησία της Παναγίας της Αρμάτας, Σπέτσες.

Συνέχεια από την 29η σελίδα

τας δεν έχει τεθεί, και ίσως ούτε χρειάζεται. Αλλωστε, κατά το βραχύ διάστημα της παραμονής του στην Ελλάδα θεαματική μεταβολή της τέχνης του δεν θα έπρεπε να αναμένεται. Δεν θα αποσιωπηθεί, φυσικά, η συμβολή του στην απεικόνιση πλοίων και ναυτικών πολεμικών σκηνών του Αγώνα. Ενδεικτικοί είναι οι πίνακες: *Η ναυμαχία των Πατρών*, συλλογή ΓΕΝ και *Η ναυμαχία Ρίου-Αντίρριου*, Εθνική Πινακοθήκη.

Ιωάννης Κούτσης

Καραβοκύρηδες και έμποροι ή-

ταν οι πρόγονοι του Ιωάννη Κούτση, πολλοί από τους οποίους έλαβαν μέρος στις ναυτικές επιχειρήσεις του '21. Ο ίδιος, γιος πολυμελούς οικογένειας, γεννήθηκε το 1860 στις Σπέτσες, όπου και πέρασε τα παιδικά του χρόνια. Μικρός ακόμη έχασε τον πατέρα του (1870) όταν αυτός σκοτώθηκε από έκρηξη πυρομαχικών επάνω στην «Ευνομία». Το καράβι μετέφερε τότε πολεμικό υλικό στην τουρκοκρατούμενη Κρήτη.

Ο Ιωάννης αναγκάστηκε σύντομα να διακόψει τις σπουδές του και να εργασθεί στα καράβια. Αργότερα, με τα μικρότερα αδέρφια του, τον Παναγιώτη, το Χρι-

στόδουλο και το Νικόλαο ίδρυσε Εφοπλιστικό και Εμπορικό οίκο, ακμαιοτάτο έως την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου. Το 1915, αφού πούλησε τέσσερα από τα πλοία του, αποχώρησε από την εταιρεία και εγκαταστάθηκε στις Σπέτσες, όπου ασχολείται με τη ζωγραφική και την καλλιέργεια των κτημάτων του. Ο ναυτεμπορικός οίκος διαλύθηκε το 1916. Ενα μέρος του χρόνου ο Ιωάννης ζει στον Πειραιά, όπου επίσης έχει οργανώσει το εργαστήριό του. Πέθανε το 1953 στην Αθήνα και τάφηκε στον Πειραιά. Εργα του δεν εξέθεσε ποτέ. Συνήθως τα χάριζε σε φίλους και συγγενείς.

Η τέχνη του Κούτση, στοιχειοθετημένη από μικρό αριθμό πινάκων, φαίνεται άنيση. Τούτο δεν εμποδίζει να αναγνωρίσουμε το ευρύ θεματικό της φάσμα και τα τεχνοτροπικά διαφέροντα του δημιουργού της. Ζωγράφησε πλοία του Αγώνα, ατμόπλοια, λυρικά παράλια τοπία και ναυμαχίες.

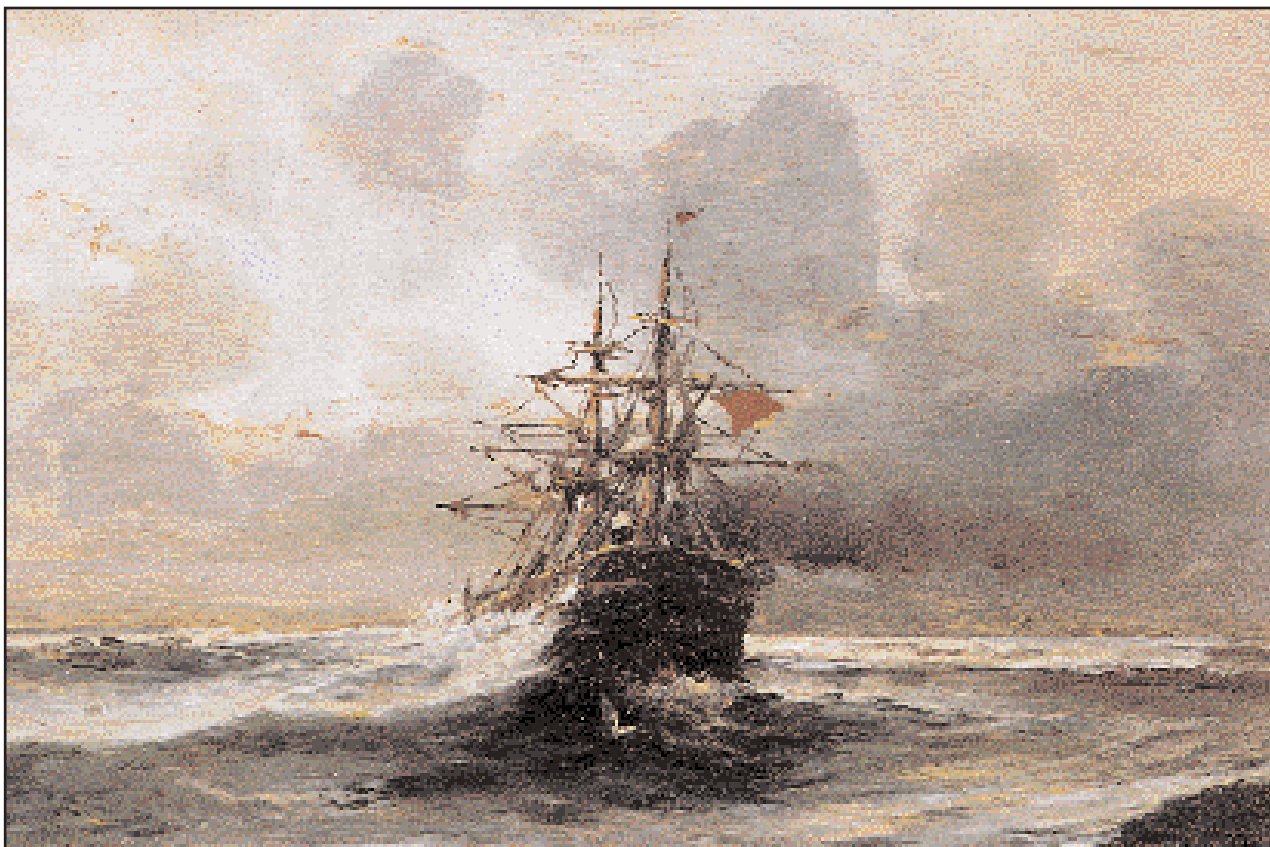
Είναι δύσκολο να διακριβωθεί τι οφείλει σε καθένα από τους δύο δασκάλους του, τον Άλταμούρα, τον οποίο γνώρισε κατά την εφηβεία του, και τον Βολανάκη, στον οποίο μαθήτευσε αργότερα, έγινε φίλος και συλλέκτης έργων του.

Η επιθυμία του Κούτση να δοκιμασθεί σε διάφορους εκφραστικούς τρόπους δημιουργεί την εντύπωση μιας διαδοχής τεχνοτροπικών φάσεων, των οποίων αγνοούμε την έκταση και τη χρονική διάρκεια. Διακρίνεται, κατ' αρχάς, μια ήπια ρεαλιστική πραγμάτευση στις προσωπογραφίες των ιστιοφόρων του Αγώνα, λιτό σχέδιο και επιμελημένος χρωματισμός. Ανάλογη είναι η πραγμάτευση στη *Ναυμαχία των Σπετσών*, έργο του 1887, με πρότυπο πίνακα λαϊκού ζωγράφου.

Η ρομαντική διάθεση παρατηρείται τόσο στην επιλογή του θέματος όσο και στην πραγμάτευση: ηλιοβασίλεμα στην ανοικτή θάλασσα, μοναχική βάρκα, τρικυμία, γλάροι, πυκνά χρώματα. Τέλος, μια μορφή ιμπρεσιονισμού ανιχνεύεται στη χρήση μεγάλων χρωματικών κηλίδων και την τυχαία έως άτακτη ανάμιξή τους.

Βιβλιογραφία:

- Μ. Βλάχος: «Ιωάννης Κούτσης ο Θαλασσογράφος». Ολκός, 1977.
- Μ. Βλάχος: Μπόνινγκτον - Άλταμούρας: Βίοι συγγενείς και παράλληλοι. Εφ. «Η Καθημερινή», 21 Ιουνίου 1992.
- Νέλλη Μισογλή: «Ελληνική Ζωγραφική, 18ος-19ος αιώνας». Εκδ. Αδάμι, 1993.
- Μ. Βλάχος: «Η Ελληνική Θαλασσογραφία». Ολκός, 1993.

Ιωάννης Κούτσης: «Στο πέλαγος». 1890-1900. Λάδι σε καμβά. Η κλασική σχεδόν ισορροπία της σύνθεσης, η αρμονία του χρώματος και του φωτισμού δεν εμποδίζουν να αναφανεί η ρομαντική διάθεση. Ιδιωτική συλλογή.